

УДК 574.58

ФІТОЦЕНОТИЧНІ ТА ФЛОРИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЗЕРА СИНЕВИР (УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ)

Л. М. Фельбаба-Клушина

Фітоценотичні та флористичні особливості озера Синевир (Українські Карпати). — Л. М. Фельбаба-Клушина — Структура рослинного покриву прибережно-водних та водних екоотопів озера Синевир досліджувалася з позицій фітоценології та порівняльної флористики. Дана характеристика типологічних комплексів (гігромезофітон, гігрофітон, гідрофітон). Проаналізовано флористичний склад кожного комплексу, а також зроблено ареалогічний аналіз видового складу. Флористичною особливістю озера є зростання рідкісного для Закарпаття і для України виду *Potamogeton praelongus*.

Ключові слова: озеро Синевир, типологічні флористичні комплекси, угруповання, *Potamogeton praelongus*.

Адреса: Ужгородський національний університет, кафедра ботаніки, вул. Л. Толстого, 44, 26. м. Ужгород, 88018, e-mail: kunik@mail.uzhgorod.ua

The phytocoenotical and floristical peculiarity of the lake Synevir (the Ukrainian Carpathians). — L. Felbaba-Klushina. — The structure of vegetation of the lake Synevir is being under study from the point of view of the phytocoenological and comparative floristics. The characteristics of typological complex (hydromesofiton, hygrophyton, hydrophyton) is given in this article. The analysis of the phytocoenosis and the floristical structure of complex is being made as well as the analysis of the species composition. The growth of the species of *Potamogeton praelongus* (which is rare within the Transcarpathian region) is the floristical peculiarity of the lake Synevir.

Key words: the lake Synevir, typological floristical complex, communities, *Potamogeton praelongus*.

Address: Uzhgorod National University, Voloshyna str., 54, Uzhgorod

Вступ

В Українських Карпатах зустрічаються озера, що за походженням улоговин поділяються на льодовикові та післяльодовикові. Озеро Синевир утворилося у післяльодовиковий період внаслідок гірського обвалу або землетрусу. Воно найбільше за площею серед озер Українських Карпат – 7 га, а його середня глибина – 8-18 м. Лежить на південних схилах Горган в улоговині утвореною горами Озерна (1495 м), Сленізор (1235 м) та відрогом Вододільного хребта на висоті 989 м. над рівнем моря на території національного природного парку “Синевир”, створеного у 1989 році [4].

Дослідження прибережно-водної та водної рослинності національного парку і однойменного озера зокрема у літературі майже не висвітлені. У зв'язку з тим, автором було здійснено експедицію з метою вивчення флори та рослинності прибережно-водних та водних екоотопів озера Синевир.

Методика і матеріали

Озеро Синевир розташоване у верхньому лісовому поясі Горган, які є значно біднішими за флористичним складом, ніж південні геоботанічні райони Карпат, але відзначаються значним залісненням (близько 75%). Основними лісовими угрупованнями є ялинники та бучини [1].

Флористична специфіка даного району пов'язана з такими реліктовими видами як *Taxus baccata*, *Pinus cembra* та *Larix polonica*, а реліктовий чагарник *Juniperus sabina* відомий в Українських Карпатах тільки з Горган. Характерною особливістю Горган є наявність сфагнових оліготрофних боліт, що є рідкістю для Закарпаття. Як і у попередніх публікаціях автора, під час досліджень використано методи сучасної порівняльної флористики. Одним із її положень є типологічна різноякісність структур локальних та регіональних флор. Виділено три типологічні флористичні комплекси прибережно-водної та водної рослинності: гігромезофітон, гігрофітон, гідрофітон. Їх характеристика наводилась автором у попередніх публікаціях [6].

Дослідження проводилися у липні та серпні 2004-2005 рр. Назви видів рослин приведені за С.Л. Мосякіним та М. Федорончуком [7].

Результати й обговорення

Озеро Синевир живиться водами трьох струмків, що стікають з південно-західних схилів. У місцях впадання їх в озеро добре виражені усі пояси вищої прибережно-водної та водної рослинності. Струмки утворюють заболочені ділянки, які поступово розширюються зверху до низу. У такому напрямку змінюється характер рослинного покри-

ву, де гігомезофільні та гідрофільні угруповання поступово замінюються гідрофільними.

Гігомезофільні угруповання (гігомезофітон) на прилеглих до озера ділянках утворилися тільки у північно-східній частині на пологих берегах. Більша частина прибережної зони досить стрімка і лише в окремих місцях є сприятливі екотопи для розвитку угруповань згаданого типологічного комплексу. У таких місцях нами описано угруповання *Ranunculus repens*+*Veronica humifusa*, де індивідуальне проективне покриття *Ranunculus repens* L. складає 10-15% , *R. flammula* L. – 5% , *Veronica humifusa* Dicks. – 9-10%, *Plantago major* L. – 5-7%. Крім того, тут зустрічаються *Geum rivale* L.(2-3%), *Thalictrum aquilegifolium* L.(3-4%), *Carex silvatica* Huds.(2-3%), *Plantago lanceolata* L.(5%), *Stellaria nemorum* L.(1-2%), *Polygonatum multiflorum* (L.) All. (1-2%), *Cirsium oleraceum* (L.) Scop.(3-5%), *Homogone alpina* (L.) Cass. (1%) та інші. Загальне проективне покриття складає 60-70%.

У порівняно більш обводненій частині озера (гідрофітон) панує угруповання *Carex vesicaria*+*Equisetum fluviatile* з домінуванням *Carex vesicaria* L., індивідуальне проективне покриття якої складає 60-80%, а загальне проективне покриття в угрупованні – 90%. Місцями посилюється фітоценотична роль *Carex acuta* L., її проективне покриття досягає 40-50% і утворюється асоціація *Carex acuta* + *Carex vesicaria*. Тут *E. fluviatile* виступає у ролі асектатора з проективним покриттям – 7-8%. Усі інші компоненти угруповань мають проективне покриття не більше 3-5% кожний. Серед них *Carex cinerea* Pollich, *Ranunculus repens*, *Filipendula denudata* (J.Presl&C.Presl) Fritsch, *Alisma plantago-aquatica* L., *Galium aparine* L., *G.palustre* L., *Mentha aquatica* L., *Epilobium hirsutum* L., *Cardamine parviflora* L., *Alopecurus geniculatus* L., *Muosotis scorpioides* L.

У нижній, більш пологій частині русла потічків, де майже постійно тримається рівень води 20-30 см. над поверхнею ґрунту, а також на мілководді – панує *Equisetum fluviatile*, утворюючи монодомінантні фітоценози. У таких екотопеях він максимально реалізує свій ценоареал. Його проективне покриття досягає 60-80%. В цілому рослина займає площу біля 0,5 га. Місцями співдомінантом виступає *Scirpus sylvaticus* L., утворюючи асоціацію *Equisetum fluviatile* + *Scirpus sylvaticus*. Трапляються також ділянки з асоціаціями *Equisetum fluviatile* + *Carex acuta* з проективним покриттям останньої - 10-15%, та *Equisetum fluviatile*+ *Carex vesicaria*, з проективним покриттям *C. vesicaria* 10%. З участю до 3-6% проективного покриття зустрічаються *Ranunculus repens*, *R.flammula*, *Mentha aquatica*, *Alisma plantago-aquatica*, *Galium palustre*, *Filipendula denudata*, *Geum rivale*, *Caltha palustris* L., *Cardamine parviflora*, *Lysimachia nummularia* L., *Lycopus europaeus* L., *Juncus effusus* L., *Eleocharis palustris* (L.)Roem.&Schult та інші компоненти бо-

лотного різнотрав'я. Загальне проективне покриття згаданих фітоценозів становить 70-85%.

У воді (гідрофітон) на глибині 1-1,5 м північно-східної частини озера зустрічаються густі зарості *Potamogeton praelongus* Wulf. площею 20-50 м² з проективним покриттям дна 70-80%. Поодинокі зустрічаються також *P.pusillus* L., *P.gramineus* L., та *P.crispus* L. У північній частині озера, де майже не виражена літоральна зона і не сформований пояс рослин прикріплених до дна на глибині 0,5 м зустрічаються невеличкі колонії *Batrachium trichophyllum* (Chaix) Bosch. Місцями зростає *Callitriche cophocarpa* Sendtner.

Розглянемо окремо кожний типологічний флористичний комплекс досліджуваних екотопів.

Комплекс гігомезофітону включає рослини як гідрофіти так і мезофіти, що переважно є типовими лісовими видами хвойних та широколистяних лісів. Серед них *Thalictrum aquilegifolium*, *Carex silvatica*, *Stellaria nemorum*, *Polygonatum multiflorum*, *Cirsium oleraceum*, *Homogone alpina* та інші. Комплекс гідрофітону складається як правило з типових гідрофітів і включає біля 20 видів. Серед домінантів та співдомінантів – види євразійського типу ареалу монтанно-євразійсько-бореальної групи: *Carex vesicaria*, *C. acuta*, *Scirpus sylvaticus*, а також *Equisetum fluviatile* – бореальний елемент з аркто-бореально-монтанним типом ареалу.

Комплекс гідрофітону, як завжди, набагато бідніший і складається усього з п'яти видів. *Potamogeton praelongus* має голарктико-древньосередземноморський ареал. Для Закарпаття він не вказувався у регіональних флористичних зведеннях ані С.С.Фодором [5], ані у Визначнику рослин Українських Карпат [1], а О.П. Мринський [3] вказує його для Карпат не уточнюючи флористичних районів. Г.А.Чорна [6] в межах Закарпаття знаходила вид тільки на Закарпатській рівнині і відмітила, що зустрічається він зрідка. Тому зростання *P. praelongus* у озері Синевир у верхньому гірському лісовому поясі викликає особливий інтерес. Інші види даного роду є досить звичайними у водоймах Закарпаття і поширені майже по усій Голарктиці.

P. pusillus – має голарктичний ареал, а у Закарпатті найбільше сприятливих екотопів знаходить на низовині.

P. gramineus – один із найбільш поліморфних видів роду, приурочений до неглибоких (40-60 см) ділянок водойм, переважно з мулистими ґрунтами. Ареал голарктично-древньосередземноморський. На Закарпатті також найчастіше зустрічаються на низовині.

P.crispus – космополіт з голарктичним ареалом, піднімається до верхнього лісового поясу, зустрічається у різних типах водойм особливо антропогенно-трансформованих на глибинах до 2 м.

Batrachium trichophyllum має голарктичний ареал, часто утворює густі зарості у стоячих і повільно текучих водоймах і навіть чорновільшняко-

вих мочажинах переважно багатих карбонатами [2]. У Закарпатті характерний саме для Горган.

Висновки

Найбагатшим флористичним комплексом виступає гідрофітон, де пануючими видами є *Carex vesicaria*, *Equisetum fluviatile*, та *Carex acuta*. Найбільш ценотично активним виступає *Equisetum fluviatile*, який тут реалізує свій ценоареал. Домінанти та співдомінанти угруповань, що займають найбільші площі – види євразійського типу ареалу монтанно-євразійсько-бореальної групи (*Carex vesicaria*, *C. acuta*, *Scirpus sylvaticus*, *Equisetum fluviatile*).

Гідрофітон з подібним флористичним населенням часто зустрічається особливо у нижньому гірському поясі та у передгір'ї на заболочених ділянках прибережної зони штучних слабопротічних водойм, а також стариць рік Латориці, Тиси, Ужа та інших, але для низовини та передгір'я зарості *Equisetum fluviatile* не характерні.

Комплекс гідрофітону озера Синевир відрізняється від водойм інших висотних поясів досліджуваного регіону домінуванням *Potamogeton praelongus* з голарктико-древньосередземноморським ареалом, а також зростанням *Batrachium trichophyllum*, який має голарктичний ареал, а на Закарпатті зустрічається зрідка і переважно у нижньому гірському поясі Горган.

1. Визначник рослин Українських Карпат. – К.: Наук. думка, 1977. – 435 с.
2. Кузьмичов А.И. Гидрофильная флора юго-запада Русской равнины и ее генезис. – Санкт-Петербург: Гидрометеоздат, 1992. – 214 с.
3. Мринський О.П. Семейство 166. Рдестовые (Рдесникові) Potamogetonaceae. / Определитель высших растений Украины. – Киев: Наук. думка, 1987. – С. 392.
4. Фодор С.С. Флора Закарпаття. – Львів: Вища школа, 1974. – 208 с.
5. Фельбаба-Клушина Л.М. Гідрофільна флора Хуст-Солотвинської западини. (Українські Карпати) // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Сер. Біол.. – Вип.14, 2004. – С. 103-108.
6. Чорна Г.А. Рослини наших водойм. (Атлас-довідник). – Київ: Фітосоціоцентр, 2001. – 134 с.
7. Mosýakin S., Fedoronchuk M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. – Kiev, 1999. – 345 с.

Отримано: 21 січня 2007 р.

Прийнято до друку: 4 лютого 2007 р.